

Fuchs Vivien

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSz Bűnügyi Tagozatának tagja

A köztársasági elnök szerepe különleges jogrend idején

„A köztársasági elnök egyfajta vagonőr, míg a hatalmi ágak a sínpályákon futó mozdonyok, és a köztársasági elnök akkor lép működésbe, ha a mozdonyok letérnek a sínpályájukról.”

- Cservák Csaba Benjamin Constant allegóriájáról -

I. Bevezetés

Az államfőt minden állam különböző feladat-és hatáskörrel ruházza fel, amely az adott állam politikai berendezkedésétől függ. Magyarország államformáját tekintve köztársaság, ebből adódóan az államfői tisztséget a köztársasági elnök tölti be, aki semleges hatalomként van jelen, a demokratikus államszervezet őreként definiálja jogállását a szakirodalom és az Alaptörvényünk is.¹ Tanulmányomban a magyar államfő, a köztársasági elnök azon hatáskörével és ehhez kapcsolódóan feladatkörével kívánok foglalkozni, amely a különleges jogrend idején áll fenn.

II. Történeti áttekintés

A köztársasági elnöki intézmény gyökerei a magyar jogtörténetben 1945-re nyúlnak vissza.² Az Ideiglenes Nemzetgyűlés ideiglenes államfői testületet hozott létre, Nemzeti Főtanács néven. A köztársasági elnöki tisztség végül 1946-ban a Magyarország államformájáról szóló 1946: I. törvénycikk elfogadásával került kodifikálásra. A törvény nevesítette az államfő feladat-és hatáskörét, amely hasonló volt a hatályos szabályozáshoz, ami a téma szempontjából releváns, hogy hadat üzenhetett, hadiállapotot hirdethetett, és békekötésre is jogosult volt, viszont ezt csak az akkori nemzetgyűlés előzetes felhatalmazásával tehetette.³ Az államformáról szóló törvény nem ismerte a különleges jogrend fogalmát, így azt nem is szabályozta. Az 1949.

¹ Alaptörvény 9. cikk (1) „Magyarország államfője a köztársasági elnök, aki kifejezi a nemzet egységét, és őrködik az államszervezet demokratikus működése felett.”

² Mezey Barna egészen 1848-ig vezeti vissza az intézményt, Kossuth Lajos kormányzó-elnökségét tekinti a köztársasági elnöki tisztség első megjelenési formájának. Mezey Barna: A köztársasági elnök a magyar jogtörténetében. In: Pölöskei Ferenc (szerk.): A köztársasági eszme és mozgalom Magyarországon. Budapest, ELTE-BTK, 1990. 97. o.

³ 1946: I. törvény 11. § (2) „A köztársasági elnök hadüzenetre, a hadiállapot beálltának megállapítására, békekötésre, a honvédségnek az ország határán kívül alkalmazására csak a Nemzetgyűlés előzetes felhatalmazásával jogosult.”

évi XX. törvény megszüntette az intézményt, és a helyébe az kollektív államfői testületként működő Elnöki Tanács lépett.⁴ A fentiekben említett hatásköröket pedig az Országgyűlés gyakorolta, igaz azok jelentősen lecsökkentek.⁵ A Népköztársaság Elnöki Tanácsa egészen a rendszerváltozásig maradt fenn, majd az 1989. évi XXXI. törvény módosította a korábbi Alkotmányt, és helyreállította a köztársasági elnök tisztségét. Azok a jogkörök, amik a különleges jogrend idején megilletik a köztársasági elnököt, azonban nem az államfőre vonatkozó részben, hanem az Országgyűlésről szóló fejezetben voltak megtalálhatóak.⁶

A korábbi Alkotmány rögzítette, hogy rendkívüli, hadi-, illetve szükségállapot esetén akkor gyakorolhat bizonyos jogokat a köztársasági elnök, ha az Országgyűlés akadályoztatva van, vagyis nem képes e körben döntéshozatalra. Az Országgyűlés a fenti döntések meghozatalában akkor minősült akadályozottnak, ha az Országgyűlés „[...] nem ülészik, és összehívása az idő rövidege, továbbá a hadiállapotot, a rendkívüli állapotot vagy a szükségállapotot kiváltó események miatt elháríthatatlan akadályba ütközik.”⁷ Ha ez fennáll, az köztársasági elnök jogosult a rendkívüli állapot vagy szükségállapot kihirdetésére, a Honvédelmi Tanács létrehozására, hadiállapot kinyilvánítására. Rendkívüli állapot idején a Honvédelmi Tanács döntött az ország fegyveres erőinek mozgósításáról, valamint rendkívüli intézkedések megtételéről, amely szervben az államfő elnöki pozíciót töltött be. Szükségállapot idején a köztársasági elnök dönthetett a fegyveres erők alkalmazásáról, továbbá rendkívüli intézkedéseket rendeleti úton vezethetett be.⁸ Az így kibocsátott rendelet harminc nap letelte után hatályát veszítette, emellett a bevezetett intézkedésekről a köztársasági elnöknek haladéktalanul tájékoztatnia kellett az Országgyűlés elnökét.⁹

Az egységes szabályozást az Alaptörvény valósította meg, amelynek részleteit az alábbiakban ismertetem.

⁴Föglein Gizella: A köztársasági elnöki jogkör (1946). In: Pölöskei Ferenc (szerk.): A köztársasági eszme és mozgalom Magyarországon. Budapest, ELTE-BTK, 1990. 74.-78. o.

⁵Hadüzenet és békekötés joga.

⁶Petrétei József: A köztársasági elnök rendkívüli állapottal összefüggő feladat-és hatáskörei. Állam- és Jogtudomány 2015/ 4. sz. 24. o.

⁷1949. évi XX. törvény 19/A. §

⁸A rendkívüli intézkedések körét az 1993. évi CX. törvény IX. fejezete szabályozta. Így a köztársasági elnök által bevezetett rendelet megállapíthatott például kijárási tilalmat (214.§), polgármester hatáskörébe tartozó államigazgatási feladatot (207.§), vagy akár katonai bíróságok felállításáról (227.§) is rendelkezhetett.

⁹Ádám Antal: A köztársasági elnök jogállásának alkotmányi szabályozása, különös tekintettel az államfő semlegességére. In: A köztársasági elnök az új alkotmányban (szerk. Holló András). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1995. 49. o.

III. Köztársasági elnök tisztsége és fő feladatkörei a hatályos jogban

A köztársasági elnök tisztségét az Alaptörvény konstituálja, ebből eredően sajátos közjogi tisztséget tölt be, az öt legfőbb közjogi méltóság közül az első. A parlamentáris demokrácia berendezkedéséből adódóan azonban az államfői tisztség, illetve az általa ellátott feladat- és hatáskörök leginkább reprezentatív, szimbolikus jelentőségűek.¹⁰ A szimbolikus jelentőségre maga az Alaptörvény utal a 9. cikk (1) bekezdésben: „Magyarország államfője a köztársasági elnök, aki kifejezi a nemzet egységét, és örökdik az államszervezet demokratikus működése felett.” Ezen kívül a köztársasági elnök székhelye, a Sándor-palota és a Köztársasági Elnöki Hivatal díszőrsége szintén a szimbolikus jelentőséget tükrözi.¹¹ Ide sorolható az a funkció is, hogy a köztársasági elnök a Magyar Honvédség főparancsnoka.¹² Az Alaptörvény azonban a reprezentatív feladatok mellett több jelentős hatáskört ruház az államfőre. A köztársasági elnök feladat-és hatáskörét illető legfontosabb alapvetéseket az Alaptörvény 9.-14. cikkeiben találjuk, mindazonáltal maga az Alaptörvény ad felhatalmazást az Országgyűlésnek arra, hogy sarkalatos törvény alkotásával további szabályokat állapítson meg az államfőre nézve. Ebből fakadóan külön törvény rögzíti például a köztársasági elnök jogállására és javadalmazására vonatkozó részletszabályokat,¹³ valamint a köztársasági elnök ellenjegyzéshez nem kötött bizonyos döntéseit is.¹⁴

Az államfő feladat-és hatáskörei funkciójuk szerint három nagy csoportra oszthatók: klasszikus államfői jogosítványok, parlamenthez kapcsolódó hatáskör és egyéb, Alaptörvény által az ő hatáskörébe utalt hatáskörök. A továbbiakban ezek mentén térek ki az egyes feladatkörökre.¹⁵

¹⁰Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga II. Államszervezet. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2014. 116-117. o.

¹¹Halász Iván: A köztársasági elnöki tisztség szimbolikus jelentősége a Közép-Európai államokban. In: Ünnepi tanulmányok Rácz Attila 75. születésnapja tiszteletére (szerk. Cserny Ákos). Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó, Budapest 2013. 228.-232. o.

¹²Alaptörvény 9. cikk (2) bekezdés. Megjegyzendő, hogy a főparancsnoki funkció nem tartalma nem az, hogy a köztársasági elnök a tényleges irányítója a magyar haderőknek. Lásd: Sente Zoltán: Van-e értelme a köztársasági elnöki tisztségnek a mai magyar közjogi rendszerben? In: Az államfő jogállása I.(szerk. Csink Lóránt - Szabó István). Pázmány Press, Budapest 2013. 123. o.

¹³2011. évi CX. törvény

¹⁴A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (Htv.) 20. §-ban rögzített honvédelmi/honvédségi döntésekhez nem szükséges ellenjegyzés.

¹⁵Petrétei: 2014. 125. o.

III. 1. Klasszikus államfői jogosítványok

Az Alaptörvény 9. cikk (3) bekezdés a) pontja szerint a köztársasági elnök képviseli Magyarországot. Szűk értelemben, olyan helyzetekben, amikor a magyar államot kell megjeleníteni valamely nemzetközi relációban a köztársasági elnök feladata a magyar állam nevében jelen lenni. Tágabb értelemben a köztársasági elnök bármely, – tekintet nélkül arra, hogy külföldi vagy belföldi - a képviselet során tanúsított magatartását az államnak kell beszámítani.¹⁶ Ehhez a hatáskörhöz kapcsolódik, de külön nevesíti az Alaptörvény a diplomáciai kapcsolatok ellátását, nagykövetek fogadását és megbízását, valamint a nemzetközi szerződések kötelező hatályának elismerését, mint államfői feladatkört.¹⁷ Említést kell tenni még a köztársasági elnök kinevezési jogköréről, ami az egyik legfontosabb jogosítványa az államfőnek. Az államfőtől kétféleképpen nyerheti valamely személy a megbízatását adott pozícióra: ellenjegyzéshez kötött vagy ellenjegyzés nélküli formában. Az Alaptörvény taxatív felsorolja ezen tisztségeket, és rögzíti azt is, mely tisztségbe történő kinevezéshez szükséges ellenjegyzés.¹⁸ Az államfő egyik legjelképeesebb jogköre a kitüntetések adományozása, amelynek lényege, hogy az adott személy felé, nyilvánosan, az állam és a társadalom, mint egész elismerése kifejezésre kerüljön. Ezen hatáskörben a köztársasági elnök meghatározott kitüntetéseket, díjakat és címeket adományozhat, illetve külföldi kitüntetések viselését engedélyezheti.¹⁹ A fentiekén kívül ebbe a csoportba tartozik még a köztársasági elnök kegyelmezési joga, amelyet egyedi ügyben gyakorolhat diszkrecionális jogkörben.²⁰

III. 2. Parlamenthez kapcsolódó hatáskör

A köztársasági elnöknek az Országgyűléshez kapcsolódó jogosítványai a „*demokrácia feletti őrködés*” kivánalmából származnak javarészt. Az államfő felszólalhat az Országgyűlés ülésein rendkívüli ügyben, akár napirenden kívül is, kérelmére ülést kell összehívni, az Országgyűlés ülését alnapolhatja, részt vehet a zárt üléseken, határozati javaslatot terjeszthet elő, az állandó bizottságok ülésein tanácskozási joggal vehet részt. Továbbá a törvényhozásban, illetve alkotmányozásban is fontos szerepet tölt be. Alaptörvény elfogadására, módosítására tehet javaslatot, törvénykezdeményezési jog illeti meg, az Országgyűlés által elfogadott törvények

¹⁶Tilk Péter: Gondolatok a köztársasági elnök feladat-és hatásköreiről. In: Tanulmányok Ádám Antal professor emeritus születésének 80. évfordulójára (szerk.Chronowski Nóra-Petrétei József). PTE ÁJK, Pécs 2010. 357.-358. o.

¹⁷Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdés a) és b) pont.

¹⁸Alaptörvény 9. cikk (3) k) és l) pont, (4) bekezdés c) és d) e) pont.

Megjegyzendő, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia elnökét nem megbízza, csak megerősíti tisztségében.

¹⁹Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdés f) pont. Lásd még: *Petrétei*: 2014. 128.-129. o.

²⁰Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdés g) pont. Lásd még: *Petrétei*: 2014. 130. o.

tekintetében pedig felülvizsgálati jogot gyakorol. Ennek keretében vétóval élhet az elfogadott törvény kapcsán, amely alkotmányossági vagy politikai vétó formájában nyilvánul meg, különböző jogkövetkezményeket vonva maga után.²¹ Csink Lóránt szerint az előbbieken említett jogkörei miatt szolgál a köztársasági elnök egyfajta politikai és közjogi ellensúlyként az alkotmányos demokráciában.²² A fentiekben túl említést kell tenni a promulgációról, ami az elfogadott törvény szentesítését és nyilvánosságra hozatalának elrendelését jelenti az államfő által.²³ Ugyanakkor ebbe a kategóriába tartozik a köztársasági elnök Országgyűlést helyettesítő tevékenysége, amelyet a különleges jogrend idején gyakorol, azonban mivel dolgozatomban fő témáját ez szolgáltatja, ennek a jogkörnek a tárgyalására külön alcímben kerül sor.

III. 3. Egyéb hatáskörök

Ebbe a csoportba szerteágazó hatáskörök sorolhatók, így a helyi önkormányzati és az országgyűlési képviselők választásának kitűzése, a népszavazás kezdeményezése, illetve kitűzése, az európai parlamenti választások kitűzése, állampolgárság megszerzésére és megszűnésére irányuló ügyek, vagy egyes területszervezési ügyek. Ezekben túlmenően pedig, bármely feladat- és hatáskör, amit törvény az államfő hatáskörébe utal. Ezekre a témámra tekintettel nem kívánok kitérni.

Összegzésként elmondható, hogy a köztársasági elnök hatályos jogunk alapján protokolláris feladatok ellátására hivatott. Éppen ezért értek Cservák Csaba azon állításával, miszerint az államfő ezen funkciója miatt „csendestársnak” is nevezhető, hiszen az államigazgatási és döntéshozói gépezet működésébe csak kivételes esetben, korlátok között vagy egyáltalán nem avatkozhat be.²⁴

IV. Különleges jogrend fogalma

A különleges jogrend fogalmát az Alaptörvényben nem találjuk meg *expressis verbis*, ezért annak definícióját a rá irányadó szabályok és benne foglalt egyes helyzetek alapján lehet meghatározni. Ebből az állapítható meg, hogy a különleges jogrend azokat a helyzeteket és erre vonatkozó extraordinális szabályokat foglalja magába, amelyek akkor jutnak érvényhez, ha az államban valamilyen oknál fogva felborul az addig fennállt közrendi egyensúly. A különleges

²¹Alaptörvény 9. cikk (3) bekezdés b), c), g), h) és i) pont.

²²Csink Lóránt: Mire jó az ellensúly? In: Az államfő jogállása I. (szerk. Csink Lóránt-Szabó István). Pázmány Press, Budapest, 2013. 17.-19. o.

²³Petrétei: 2014. 134. o.

²⁴Cservák Csaba: A köztársasági elnök jogállása az új Alaptörvényben. In: Az új Alaptörvényről-elfogadás előtt. (szerk. Kubovicsné Borbély Anett-Téglás András-Virányi András). Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága, Budapest 2011. 20. o.

jogrendi szabályozás alapja, hogy az állam valamely fokozott veszélyeztetettséget előidéző helyzetet vagy helyzeteket nem képes a béke időszakára vonatkozó szabályozással kezelni.²⁵ A kategóriába különböző sajátos szituációk tartoznak, amelyeket már nevesít az Alaptörvény. Ezek a következők: rendkívüli állapot, szükségállapot, megelőző védelmi helyzet, váratlan támadás és a veszélyhelyzet. Az egyes különleges jogrendi esetköröket külön - külön ismertetem.

IV. 1. Rendkívüli állapot

A rendkívüli állapot fogalmát az Alaptörvény a 48. cikk (1) bekezdés a) pontjában rögzíti: „Az Országgyűlés hadiállapot kinyilvánítása vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén kihirdeti a rendkívüli állapotot [...]” Hadiállapot kinyilvánítására a következők adhatnak okot: hadüzenet küldése, külső támadás elszenvedése, kollektív önvédelmi jog gyakorlása.²⁶ A háborús veszély akkor áll fenn, ha a támadás még nem következett be, de annak reális és közvetlen bekövetkezése várható. Mindkét fogalom olyan cselekményeket foglal magába, amelyek Magyarország területi épségét, szuverenitását sértik vagy veszélyeztetik. Kihirdetéséhez az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatára van szükség.²⁷ Az alaptörvényi szabályozásból adódik, hogy a kihirdetésre hadiállapot kinyilvánítása vagy háborús veszély esetén kerülhet sor. Az Országgyűlés határozatot fogad el a rendkívüli állapot kihirdetéséről, majd ezt a döntést nyilvánosságra kell hozni.²⁸

Összességében a rendkívüli állapot tekinthető a különleges jogrendi időszakok alapesetének, ugyanis ahogy a történeti áttekintésben is láthattuk, a korábbi alkotmányok is szabályozták, igaz hadiállapot néven, de tulajdonképpen a hatályos fogalommal megegyező jelentéstartalommal.²⁹

IV. 2. Szükségállapot

²⁵Till Szabolcs: Különleges jogrend. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia. (szerk. Jakab András – Fekete Balázs). 2019. [1]-[2] bekezdés <https://ijoten.hu/szocikk/kulonleges-jogrend> (2019. október 20.)

²⁶Hadüzenet olyan egyoldalú nyilatkozat, amellyel a küldő állam azt jelenti ki, hogy meg fogja támadni a címzett államot. Magyarország akkor lehet küldő állam, ha katonai beavatkozásra az ENSZ-től felhatalmazást kapott. Önvédelmi jog gyakorlására az ENSZ Alapokmány 51. cikke alapján jogosultak az aláíró államok, így Magyarország is. Ennek két formája ismeretes, az egyéni és a kollektív önvédelmi jog. Kollektív önvédelmi jog gyakorlása esetén nem a beavatkozó államot érte a támadás ténylegesen, hanem egy másik államot, amely segítséget kér egy másik államtól.

²⁷Alaptörvény 48. cikk (2) bekezdés.

²⁸A nyilvánosságra hozatal alapesetben a Magyar Közlönyben történik, azonban, ha erre nincs lehetőség a média útján is megvalósulhat a közlés.

Lásd: *Petrétei*: 2015. 28.-33. o.

²⁹Till: 2019. [15] bekezdés

A szükségállapot fogalmát az Alaptörvény szintén a 48. cikkben szabályozza, mivelhogy itt rögzíti a két jogrendi formára vonatkozó közös szabályokat. Ennek alapján a fogalom a következőképp alakul: „a törvényes rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyónbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények [...]”³⁰ A fogalom alá azok a cselekmények tartoznak, amelyek nem külső, hanem belső eredetűek, célzatosan a fennálló rend erőszakos megváltoztatására irányulnak, vagy a lakosság életét, valamint anyagi javaik biztonságát jelentősen veszélyeztetik. Első esetben olyan mértékűnek kell lennie a fegyveres cselekménynek, hogy az a különleges jogrendi állapot kihirdetését eredményezze. A második fordulat szerinti szükségállapot akkor hirdethető ki, ha az erőszakos cselekmények olyan széles körben veszélyeztetők, hogy az az állam normál működése mellett nem szüntethető meg. A kihirdetésre vonatkozó szabályok megegyeznek a rendkívüli állapot kapcsán ismertetekkel.³¹

IV. 3. Megelőző védelmi helyzet, váratlan támadás, veszélyhelyzet, terrorveszélyhelyzet

A különleges jogrend ezen formáiban nem bír jelentős jogosítványokkal, ezért az előzőkhez képest rövidebb ismertetésüket tartom célszerűnek.

Megelőző védelmi helyzet külső fegyveres támadás veszélye esetén vagy szövetségi kötelezettség teljesítése érdekében hirdethető ki meghatározott időre.³² A fogalom viszonylag új, a 2004. évi CIV. törvény iktatta be az Alkotmányba. Az új minősített időszak bevezetését az indokolta, hogy nem volt olyan különleges jogrendi forma, amely a nem közvetlen támadással való fenyegetésre bevezethető lett volna. Ugyanis a megelőzésnek az alapja ebben a kontextusban az, hogy az olyan támadások elkerülése lehetségessé váljon, amelyek nem direkt módon fenyegetik az államot, de kellő erejűek és súlyosságúak – a körülményekből következtetve - a különleges jogrend kihirdetéséhez.³³ A kihirdetéshez a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.³⁴

„Külső fegyveres csoportoknak Magyarország területére történő váratlan betörése” váratlan támadásnak minősül.³⁵ Betörésnek minősül minden olyan cselekmény, amely az országhatár kívülről történő átlépését eredményezi. A betörés jellege szerint, az lehet

³⁰Alaptörvény 48. cikk (1) bekezdés b) pont.

³¹Petrétei József: A köztársasági elnök különleges jogrenddel összefüggő feladat-és hatáskörei. Kézirat. 17. o.

³²A szövetségi kötelezettség teljesítése az ENSZ égisze alatt történő beavatkozásokat jelenti.

³³Árva Zsuzsanna: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest 2017. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A110000.ATK/ts/20160701/lr/chain3564/> (2019. november 22.)

³⁴Alaptörvény 51.cikk (2) bekezdés.

³⁵Alaptörvény 52. cikk (1) bekezdés.

szárazföldi vagy légi. Fontos, hogy ezen a különleges jogrendi forma megállapítási feltétele idegen hatalomnak nem minősülő külső fegyveres csoport (pl.: gerillacsoport) támadása. Idegen hatalom támadása esetén – ahogy a fentiekben kifejtettem – ugyanis rendkívüli állapot kihirdetése indokolt. A Kormányt váratlan támadás esetén azonnali intézkedési kötelezettség terheli. Az Alaptörvény lényegében ellencsapás intézését érti az intézkedési kötelezettség alatt. Az intézkedést addig kell megtenni, amíg nem születik döntés rendkívüli állapot vagy szükségállapot kihirdetéséről.³⁶

A veszélyhelyzet definícióját az Alaptörvény az 53. cikk (1) bekezdésében adja meg: „*A Kormány az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdet ki [...]*” A definícióból kitűnik, hogy az eddigi minősített időszakokhoz képest a veszélyhelyzet nem más által (idegen hatalom, belső ellenséges csoport, külső fegyveres csoport) az állam ellen irányuló veszélyes és erőszakos magatartásban realizálódik, hanem ezzel ellentétben olyan természeti és/vagy ipari katasztrófákat szabályoz, amelyek mások életét vagy anyagi javait veszélyeztetik. Ebbe a körbe sorolható például az árvíz, a radioaktív szennyeződés, vagy az ivóvíz szennyeződése.³⁷ A veszélyhelyzetet a Kormány jogosult kihirdetni.

Az Alaptörvény hatodik módosításával került be a különleges jogrendi időszakok közé a terrorveszélyhelyzet. Terrortámadás jelentős, közvetlen veszélye vagy a támadás megtörténte esetén az Országgyűlés hirdeti ki a terrorveszélyhelyzetet, a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával.³⁸

V. Köztársasági elnök jogai és kötelezettségei különleges jogrend idején

A köztársasági elnök jogosítványait a különleges jogrendi időszakokhoz kapcsolódóan kívánom ismertetni. Az egyes minősített időszakok közül jelentős feladat-és hatáskörrel rendkívüli állapot és szükségállapot idején rendelkezik, így azok részletesebben kerülnek bemutatásra. A többi esetben formális rendelkezések kapcsolódnak a köztársasági elnökhöz, ezért azok ismertetését röviden teszem meg.

Rendkívüli állapot kihirdetésével egyidejűleg az Országgyűlés létrehozza a Honvédelmi Tanácsot.³⁹ A Honvédelmi Tanács személyi összetételét az Alaptörvény 49. cikk (1) bekezdése

³⁶Árva: 2017. 52. cikkhez.

³⁷A veszélyhelyzetet kiváltható körülményekről a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény 44. §-a rendelkezik, azonban fontos megjegyezni, hogy az ott található felsorolás nem taxatív jellegű.

³⁸Alaptörvény 51/A. cikk

³⁹Alaptörvény 48. cikk (1) a) pont.

rögzíti, így az a következőképp alakul: a köztársasági elnök a Honvédelmi Tanács elnöke, a tagok közé az Országgyűlés elnöke, az országgyűlési képviselőcsoportok vezetői, a miniszterelnök, és a miniszterek tartoznak, illetve tanácskozási joggal a Honvéd Vezérkar főnöke. A Honvédelmi Tanács ebben az időszakban az egyik legfőbb döntéshozó szerv, ugyanis gyakorolja az Országgyűlés egyes által rá ruházott jogokat, az államfő jogait, és a Kormány jogait.⁴⁰ Ezen hatáskörök tulajdonképpen a személyi összetételből következnek, és igaz ez fordítva is, a tagok és az elnök normál államműködés idején gyakorolható jogosítványai tevődnek át a Honvédelmi Tanács hatáskörébe rendkívüli állapot idején.⁴¹ A fentiekén kívül a Honvédelmi Tanács rendkívüli intézkedések bevezetéséről, külföldi fegyveres erők alkalmazásáról, állomásozásáról dönthet, illetve rendelkezik a Magyar Honvédség tevékenységéről.⁴² Egyéb rendkívüli intézkedések meghozatala, egyes törvények alkalmazásának felfüggesztése, valamint törvényi rendelkezéstől való eltérés érdekében rendeletet alkothat.⁴³ A rendelet, annak hatálya alatt primátussal bír, azonban az Alaptörvénnyel ellentétes nem lehet. A rendeletet a Honvédelmi Tanács elnöke, vagyis a köztársasági elnök és a miniszterelnök írja alá, ami ezután kihirdethetővé válik.⁴⁴ A felsorolt hatásköröket a Honvédelmi Tanács az elnök vezetésével, testületként gyakorolja.⁴⁵ A köztársasági elnök az említettek alapján meghatározó szerepet tölt be a Honvédelmi Tanács működésében, ezáltal a rendkívüli állapot idején életre hívott döntéshozatalban és irányításban.

Az Alaptörvény tovább bővíti hatáskörét rendkívüli állapot idején abban az esetben, ha az Országgyűlés bizonyos döntések meghozatalában akadályoztatva van.⁴⁶ Ezek közé a döntések közé tartozik a hadiállapot kihirdetése, rendkívüli állapot vagy szükségállapot kihirdetése, és a Honvédelmi Tanács létrehozása. Az államfő ezen döntési jogát akkor gyakorolhatja, ha

⁴⁰Alaptörvény 49. cikk (2) bekezdés.

A Honvédelmi Tanács pontos feladat- és hatáskörét Htv. III. fejezete rögzíti. A Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején a honvédelem legfőbb irányító szerve, mindazonáltal, az Országgyűlés valamennyi feladat-és hatáskörét gyakorolhatja, ha azt az Országgyűlés nem tudja ellátni, illetve gyakorolni.

⁴¹A személyi összetételből az következik, hogy a köztársasági elnök és a Kormány ez idő alatt nem gyakorolhatják önállóan, a Honvédelmi Tanács mellett hatáskörüket. Lásd: *Petrétei*: 2015. 35. o.

⁴²Alaptörvény 49. cikk (3) bekezdés a) pont „[...] külföldi vagy magyarországi alkalmazásáról, békefenntartásban való részvételéről, külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenységéről, valamint külföldi állomásozásáról;”

A bevezethető rendkívüli intézkedésekről a Htv. IX. fejezete rendelkezik.

⁴³A Honvédelmi Tanács rendelete rendkívüli jogforrásnak minősül, ugyanis csak rendkívüli állapot idején alkotható, és a főszabály szerint annak megszűnésével hatályát veszti. Lásd: *Petrétei József*: Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2016. 166. o.

⁴⁴Htv. 34. § (5) bekezdés és 64. § (6) bekezdés.

⁴⁵Htv.33. § (2) bekezdés.

⁴⁶Alaptörvény 48. cikk (3) és (4) bekezdés.

Az akadályoztatás akkor állapítható meg, ha az Országgyűlés nem ülészik, ezenfelül összehívása elháríthatatlan akadályba ütközik. Az elháríthatatlan akadályt jelentheti az idő rövidege vagy a különleges jogrendi formát kiváltó esemény/események. Lásd: *Petrétei*: 2014. 134. o.

valamely minősített időszak kihirdetéséhez szükséges feltétel(ek) bekövetkezik, és az Országgyűlés akadályoztatásának tényét megállapították.⁴⁷ Az esetleges visszaélések elkerülése végett az Alaptörvény egy garanciális rendelkezést tartalmaz a 48. cikk (6) bekezdésében: „Az Országgyűlés a hadiállapot kinyilvánításának, a rendkívüli állapot vagy a szükségállapot kihirdetésének indokoltságát az akadályoztatásának megszűnése utáni első ülésén felülvizsgálja, és dönt az alkalmazott intézkedések jogszerűségéről.” A felülvizsgálat során az Országgyűlés a meghozott döntést csakis jogi szempontból vizsgálhatja.⁴⁸ Az e körben hozott döntések azon kevesek egyike, amelyet a köztársasági elnök önálló döntési jogkörében gyakorolhat.⁴⁹

Szükségállapot feltételeinek bekövetkezésekor a kihirdetésre ugyanazon szabályok vonatkoznak, mint a rendkívüli állapotnál ismertettek. Tehát, főszabály szerint az Országgyűlés hirdeti ki, viszont annak akadályoztatása esetén a köztársasági elnök jogosult a kihirdetésre.⁵⁰ További jogosultsága a köztársasági elnöknek, hogy ha a szükségállapot kihirdetése előtt feloszlott vagy feloszlátott Országgyűlést összehívhatja, hiszen annak, a minősített időszak fennállása alatt folyamatosan üléseznie kell.⁵¹ Jelentős eltérést mutat azonban a szükségállapotra vonatkozó szabályozás a krízishelyzet kezelésére kijelölt szerv tekintetében a rendkívüli állapot szabályaihoz képest. Utóbbi kihirdetése esetén Honvédelmi Tanácsot kell létrehozni, míg előbbi kihirdetésekor nem jön létre külön szerv, hanem egyes jelentős jogosultságokat – amelyek leginkább a honvédelemre vonatkoznak – a köztársasági elnök gyakorolhat. Ezen hatáskörök, az egyszemélyi hatalmi koncentráltaságból is adódóan, nem olyan széleskörűek, mint a Honvédelmi Tanács tekintetében. A köztársasági elnök két mérvadó hatáskörrel bír szükségállapot idején: rendelkezhet a fegyveres erők (Magyar Honvédség) alkalmazásáról, illetve rendkívüli intézkedéseket vezethet be rendeleti úton. Szükségállapot idején a Magyar Honvédség másodlagosan felhasználható fegyveres erő, mivel elsősorban a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok kapacitásával és erőforrásaival szükséges az

⁴⁷Az akadályoztatás tényét az Országgyűlés elnöke, az Alkotmánybíróság elnöke, és a miniszterelnök állapítja meg együttesen és egybehangzóan. Alaptörvény 48. cikk (5) bekezdés.

Petrétei: 2015. 40. o.

⁴⁸*Árva*: 2017. 48. cikkhez.

Vö: *Petrétei*: 2014. 134. o.

⁴⁹Az önálló döntés azt jelenti, hogy azért saját maga tartozik politikai felelősséggel. Ezt az Alkotmánybíróság a 47/2007. (VII. 3.) AB határozata az indokolás III. fejezetében is kimondja.

⁵⁰Lásd a dolgozat 9. oldalán. Az akadályoztatásra és a felülvizsgálatra vonatkozó szabályok szükségállapot esetén is irányadók.

⁵¹Alaptörvény 48. cikk (8) bekezdés. Lásd még: *Petrétei* 2014. 43. o.

A folyamatos ülésezés követelményét az Alaptörvény 50. cikk (4) bekezdése mondja ki. Ha az Országgyűlés a folyamatos ülésezést akadályoztatása miatt nem tudja teljesíteni, akkor a honvédelmi ügyekkel foglalkozó állandó bizottságnak kell ezt helyette megtennie.

előállt helyzetet kezelni. Ha ezek felhasználása nem elegendő a krízis megszüntetésére, akkor az Országgyűlés dönt a Magyar Honvédség alkalmazásáról.⁵² Ellenben, ha az Országgyűlés akadályoztatva van e döntés meghozatalában, akkor a döntésre a köztársasági elnök jogosult.⁵³ A rendeletalkotási jog korlátait az Alaptörvény és a Htv. jelöli ki. Az Alaptörvény 50. cikk (3) bekezdése szerint az államfő rendeletével az egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, valamely törvényi rendelkezéstől eltérhet, illetve rendkívüli intézkedéseket vezethet be. Az egyes bevezethető intézkedésekről a Htv. rendelkezik a 64. § (3) bekezdésében.⁵⁴ Ezek közé tartozik például a Honvédség hivatásos állományába történő felvétel szünetelése, rendfokozati előléptetésre más szabályok bevezetése, szabálysértési jogszabályok módosítása, külföldre utazás megtiltása a magyar állampolgárok számára, vagy akár új bíróságok és ügyészségek létrehozása.⁵⁵ A köztársasági elnöknek a bevezetett intézkedésekről az Országgyűlés elnökét kell tájékoztatnia.⁵⁶ A rendeletnek, csak úgy, mint a Honvédelmi Tanács által kibocsátottnak, alkalmazási elsődlegessége van minden más jogszabállyal szemben.⁵⁷ A rendkívüli intézkedések harminc napig érvényesek, utána hatályukat veszti, egyéb esetben a köztársasági elnök rendelete a szükségállapot megszűnésével szintén hatályát veszti.⁵⁸

Váratlan támadás bekövetkezéskor a Kormányt terheli általános intézkedési kötelezettség. A köztársasági elnök annyiban érintett az intézkedésben, hogy az általa jóváhagyott fegyveres védelmi terv szerint kell intézkednie a Kormánynak.⁵⁹ Az Alaptörvény annyiban pontatlannak mondható, hogy a védelmi terv beszerzését, illetve az eszerinti intézkedést szükség esetére írja elő. Ám, hogy ez pontosan mit jelent, azt nem magyarázza meg.⁶⁰ Ezenfelül a megtett intézkedésről a Kormánynak haladéktalanul tájékoztatnia kell az államfőt és az Országgyűlést.⁶¹

⁵²Árva: 2017. 50. cikkhez.

⁵³Alaptörvény 50. cikk (1) és (2) bekezdés. A köztársasági elnök ezen hatásköre az Országgyűlést helyettesítő, kivételes helyzetben gyakorolható funkciójából fakad. Lásd: Petrétei: 2014. 134. o.

⁵⁴Htv. 64. § (3) bekezdés: „A köztársasági elnök szükségállapot idején a 65. § (2)-(3) bekezdésében, a 66. §-ban, a 67. § (2) bekezdésében, a 68-75. §-ban, a 76. § (2) és (5) bekezdésében, és a 77-79. §-ban meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezetheti be.”

⁵⁵Htv. 65.§ (2) bekezdés a) és c) pont; 67.§ (2) bekezdés; 70.§ (1) bekezdés a) pont; 74.§ (2) bekezdés.

⁵⁶Alaptörvény 50. cikk (4) bekezdés.

⁵⁷Petrétei: 2018. 19. o. Kézirat. Vö: Htv. 64.§ (5) bekezdés.

⁵⁸Alaptörvény 50. cikk (5) és (6) bekezdés.

⁵⁹Alaptörvény 52. cikk (1) bekezdés.

A köztársasági elnök ezen hatásköre a főparancsnoki, reprezentatív funkciójából eredeztethető véleményem szerint, ugyanis a Htv. 20. § (1) bekezdés a) pontja szerint a köztársasági elnök jogosult a fegyveres védelmi terv jóváhagyására a minősített időszakon kívül is. Lásd még: Petrétei 2014. 121. o.

⁶⁰Till: 2019. [26] bekezdés. A szerző így fogalmaz: „[...] a „szükség esetén” megfogalmazást célszerű lett volna elkerülni.”

⁶¹Alaptörvény 52. cikk (2) bekezdés.

Veszélyhelyzet idején a köztársasági elnök semmiféle jogosítvánnyal nem bír, a Kormány sem tartozik felé tájékoztatási kötelezettséggel, mint az előző esetben.

Terrorveszélyhelyzet fennállásakor szintén a Kormánynak ad felhatalmazást az Alaptörvény egyes intézkedések megtételére, amelyekről a köztársasági elnököt az tájékoztatni köteles.⁶²

VI. Nemzetközi kitekintés

Az államfők szerepe, feladat-és hatásköre az európai országokban változó. Reprezentatív az parlamentáris kormányformákban, és jelentősegteljesebb a prezidenciális vagy félprezidenciális kormányformájú országokban.⁶³ Dolgozatomban a parlamentáris berendezkedésű országokat vizsgálom meg, hiszen ezek hasonlíthatók össze leginkább a magyar szabályozással. Ezen belül is a visegrádi országok (Lengyelország, Csehország, Szlovákia) különleges jogrendre vonatkozó alkotmányos szabályozására térek ki.

Az elmúlt évszázadban Közép-Kelet Európában lejátszódó politikai változások és rezsimváltások miatt az említett országok mindegyike igyekszik alkotmányos szinten szabályozni az állami krízishelyzeteket, hogy ne kerülhessen sor az állam totális bukására, vagy a hatalom illegális átvételére.⁶⁴ Előjáróban annyi kijelenthető, hogy mindhárom országban szimbolikus jelentőségű alapvetően a köztársasági elnöki tisztség, csakúgy, mint Magyarországon.⁶⁵ A visegrádi országok alkotmányai továbbá kivétel nélkül felruhazzák a köztársasági elnököt főparancsnoki funkcióval.⁶⁶ Igaz, Lengyelországban az Alkotmány ezt a jogkört a többi ország szabályozásához képest kibővíti, és érdemi hatáskört rendel mellé, mégpedig azt, hogy hadiállapot esetén a köztársasági elnök nevezi ki a vezénylő főparancsnokot.⁶⁷ A különleges jogrendi időszakok nevesítését illetően eltérő a szabályozás az országokban. Csehország alkotmánya három formáját nevesíti: rendkívüli állapot, szükségállapot, közvetlen veszélyhelyzet. A lengyel alkotmány és a szlovák alkotmány

⁶²Alaptörvény 51/A. cikk (3) bekezdés.

⁶³A két kormányforma mintapéldája Németország és Franciaország. Lásd: *Csink Lóránt: Államfői intézmények összehasonlító perspektívában.* In: *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban* (szerk. Csink Lóránt-Schanda Balázs). Pázmány Press, Budapest 2017. 263. o.

További fontos megjegyzés, hogy a parlamentáris országokban az államfő nem része a végrehajtó hatalomnak. Lásd: *Cservák: 2011. 21. o.*

⁶⁴*Kelemen Roland: Az Alaptörvény szükségállapot szabályozásának kritikai áttekintése az egyes európai uniós tagállamok alkotmányainak figyelembevételével – Különös tekintettel a visegrádi államok alkotmányaira.* In: *A terrorizmus elleni küzdelem aktuális kérdései a XXI. században* (szerk. Bartkó Róbert). Gondolat Kiadó, Győr 2019. 16. o.

⁶⁵*Halász: 2013. 230. o.* Csehországban és Szlovákiában saját lobogóval is rendelkezik az államfő.

⁶⁶A legtöbb európai ország az államfő funkciói közé helyezi a főparancsnoki jogkört. Lásd: *Csink: 2017. 267. o.*

⁶⁷A vezénylő főparancsnok nem irányítja a hadsereget, hanem ténylegesen vezeti. Emellett meg kell említeni, hogy a vezénylő parancsnok személyére a Minisztertanács tesz javaslatot. Lásd: *Csink Lóránt: Az államfő jogállása Európában és Magyarországon.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2008. 65. o.

ugyanazt az elvet követi, annyi eltéréssel, hogy előbbi a szükséghelyzet kifejezést használja. Vagyis, mindegyik ország kevesebb különleges jogrendi formát rögzít az alkotmányaiban, mint a magyar Alaptörvény.⁶⁸

A rendkívüli állapot idején a cseh szabályozás szerint a kormány kezdeményezésére a kétkamarás törvényhozó szerv dönt a kihirdetésről, a köztársasági elnök semleges szerepet tölt be. A lengyel alkotmány értelmében a minisztertanács kezdeményezésére a köztársasági elnök jogosult a kihirdetésre, illetve a képviselőház akadályoztatása esetén dönthet a hadiállapot kérdéséről. A kihirdetésről 48 órán belül ki kell kérnie a képviselőház véleményét.⁶⁹ Emellett a köztársasági elnök nevezi ki a Nemzetbiztonsági Tanács tagjait, amely szerv némiképp hasonló elven működik, mint a Honvédelmi Tanács.⁷⁰ A szlovák alkotmány úgy rendelkezik, hogy a kormány kezdeményezésére a köztársasági elnök jogosult a kihirdetésre, valamint a fegyveres erők mozgósítására, és a hadiállapotról való döntésre. Ha az államfői tisztség betöltetlen, a törvényhozás helyettesíti ezen jogköreiben a köztársasági elnököt.⁷¹ A rendkívüli állapotra vonatkozó szabályozás több szempontból hasonlít a magyar szabályozásra, tekintve a Nemzetbiztonsági Tanácsot, illetve a köztársasági elnök kihirdetési jogkörét, habár a magyar Alaptörvény szerint erre csak helyettesítő jogkörében jogosult, főszabály szerint az Országgyűlés gyakorolja ezeket a hatásköröket.⁷²

Szükségállapotot a cseh alkotmányos szabályozás alapján a kormány jogosult elrendelni, kivételesen a miniszterelnök, egyszerűsített eljárás keretében.⁷³ A lengyel alkotmány rendelkezései szerint a köztársasági elnök jogosult az elrendelésre, azzal a kikötéssel, hogy a képviselőház véleményét utólag (48 órán belül) ki kell kérnie.⁷⁴ A szlovák szabályozás megegyezik a rendkívüli állapottal kifejtettekkel.⁷⁵

⁶⁸*Kelemen*: Az Alaptörvény szükségállapot szabályozásának kritikai áttekintése az egyes európai uniós tagállamok alkotmányainak figyelembevételével – Különös tekintettel a visegrádi államok alkotmányaira. 2019. 17. o.

⁶⁹A képviselőház az elrendelést visszavonhatja, ha úgy ítéli meg, annak feltételei nem állnak fenn.

⁷⁰A Nemzetbiztonsági Tanács véleményező, tanácsadói szerepet tölt a köztársasági elnök mellett, a miniszterelnök és megbízott miniszterekből áll. A hasonlóság leginkább abban fedezhető fel, hogy csak különleges jogrend idején alakítható, és a köztársasági elnök meghatározó szerepet tölt be a Nemzetbiztonsági Tanács megalakításában és működésében. Igaz, a magyar államfő akkor jogosult létrehozni a Honvédelmi Tanácsot, ha ebben az Országgyűlés akadályoztatva van. Lásd: *Kelemen Roland*: A különleges jogrend szabályozása az egyes alkotmányokban II. A lengyel, cseh és szlovák különleges jogrend alkotmányos szabályai. Vélemények a katonai jog világából 2019/ 2. sz. 4.-5. o.

⁷¹*Kelemen*: A különleges jogrend szabályozása az egyes alkotmányokban II. A lengyel, cseh és szlovák különleges jogrend alkotmányos szabályai. 2019. 3. o.

⁷²Lásd a rendkívüli állapottal kifejtett helyettesítő jogkört.

⁷³A cseh szabályozás összevonja a veszélyhelyzet és a szükségállapot fogalmát.

A miniszterelnök közvetlen veszély esetén rendelhet el szükségállapotot, amely döntést a kormánynak egy napon belül jóvá kell hagynia.

⁷⁴*Kelemen*: A különleges jogrend... 5. o.

⁷⁵*Kelemen*: A különleges jogrend... 6. o.

Veszélyhelyzet idejére csak a lengyel alkotmány tartalmaz szabályokat, de mivel a köztársasági elnök szerepe ebben a minősített időszakban nem jelentős, ennek ismertetésétől eltekintek.⁷⁶

Összeségében kijelenthető, hogy a visegrádi országok különleges jogrend idejére előírt szabályai hasonló szabályozást követnek, mert a köztársasági elnök mindegyikben szerepet kap. Eltérés abban mutatkozik, hogy elsődleges döntéshozói jogkört gyakorol-e, vagy helyettesítő döntéshozóként lép fel.

VII. Konklúzió

A fentiekből az egyik legfontosabb következtetés, amit levonhatunk, hogy különleges jogrend idején a hatalom a törvényhozás oldaláról eltolódik a végrehajtó hatalom vagy a köztársasági elnök felé. A rendkívüli intézkedések megtételére és a jogalkotásra mindkét hatalomgyakorló szerv jogosultságot szerezhet. Tóth Judit szerint az erre vonatkozó szabályozás nem teljesen világos, ezért pontatlan felhatalmazást ad a végrehajtó hatalom kezébe, akik könnyebben visszaélhetnek ezzel, mint az államfő.⁷⁷ Véleményem szerint az irányadó jogszabályok és a hozzá tartozó értelmezések kellően pontosak abban a tekintetben, pontosan milyen intézkedések vezethetők be, és milyen körben kerülhet sor jogalkotásra. Emellett azonban nagyon fontos a korlátok beépítése a különleges jogrend idején is a szabályozásba, annak érdekében, hogy ne alakuljon ki antidemokratikus helyzet a krízisből. A magyar szabályozás számos „féket” épített be az egyes minősített időszakok szabályozásába, ami alkalmas lehet arra, hogy különleges jogrend idején megakadályozza a visszaéléseket.⁷⁸

Ezen túlmenően az is megállapítható, hogy a köztársasági elnök tisztségének szimbolikus jellege különleges jogrend idején veszít súlyából. Olyannyira, hogy bizonyos esetben még jogalkotási jogkörrel is rendelkezik. Noha a köztársasági elnök az államszervezet demokratikus működésének őre, az önkényesség elkerülése végett, ha az Országgyűlés akadályoztatva van, az Alkotmánybíróság gondoskodhat az alkotmánysértés helyreállításáról.⁷⁹ Az államfő szerepe tehát, jelentősen felerősödik, és kilépve semleges helyzetéből jogalkotási, végrehajtási feladatokat is ellát.

⁷⁶*Kelemen*: A különleges jogrend... 5. o.

⁷⁷*Tóth Judit*: Különleges jogrend egy jogállamban és Magyarországon. In: Liber Amicorum István Kukorelli (szerk. Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán - Smuk Péter - Szabó Zsolt). Gondolat Kiadó, Budapest 2017. 140. o.

⁷⁸Példaként említhető a tájékoztatási kötelezettsége a Kormánynak, vagy az Országgyűlés felülvizsgálati joga.

⁷⁹*Somogyvári István*: Az államfő Magyarországon. In: Liber Amicorum István Kukorelli (szerk. Chronowski Nóra - Pozsár-Szentmiklósy Zoltán - Smuk Péter - Szabó Zsolt). Gondolat Kiadó, Budapest 2017. 743. o.